

УДК 81'37

DOI: 10.31475/fil.dys.2018.08.15

ЛЮДМИЛА ЗАКРЕНИЦЬКА,

кандидат філологічних наук, доцент

(м. Хмельницький)

Прагматичний контент біблійного тексту

У статті розглянуто специфіку прагматики біблійного тексту з урахуванням відмінності антропоцентризму від теоцентризму християнського світогляду, окреслено зміст поняття християнсько-теологічний антропоцентризм. Рецепція прагматики біблійного тексту ґрунтується на взаємодії людського фактора з Божественним. З'ясовано, що іллокуція та перлокуція в біблійному тексті не спрямовані на підкорення людської волі та позбавлені ознаки маніпуляції. Прагматика біблійного тексту розкривається через контекст аналізованої мовленнєвої події. Виокремлено та проаналізовано різні мовленнєві акти, визначено їхні домінантні види.

Ключові слова: *прагматика, біблійний текст, християнсько-теологічний антропоцентризм, іллокуція, перлокуція, контекст ситуації, макроконтраст, мовленнєвий акт*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Комунікативно-прагматичний напрям в лінгвістиці ґрунтується на принципах динамічного підходу до мови, в межах якого мовлення вивчають в єдності форми, значення й контексту. Термін прагматика був започаткований Ч. Морісом унаслідок поділу семіотики – теорії мовних знаків – на семантику (відношення знаків до позначуваного), синтактику (формальні відношення між знаками), й прагматику (відношення знаків до інтерпретаторів). Тому текст як найважливішу одиницю комунікативної діяльності людини вивчають сьогодні у взаємозв'язку трьох його вимірів: семантичного, синтагматичного та прагматичного. Щодо останнього, то прагматичний план тексту завжди переслідує певну мету, тому що комунікація без мети неможлива.

На формування лінгвістичної прагматики та усвідомлення її безпосереднього зв'язку з комунікативною діяльністю людини мали вплив логіко-філософські теорії мовленнєвих актів Дж. Остіна, Дж. Серля, З. Вендлера та К. Бюлера.

Аналіз досліджень і публікацій... Сучасний етап розвитку лінгвістичної прагматики представлений працями таких вчених як Т. ван Дейк, Дж. Ліч, Г. П. Грайс, Дж. Мей, І. Сусов, О. Падучева та інші. Проблеми, дотичні до теорії мовленнєвих актів Дж. Остіна,

вивчаються у працях Д. Вандервекена, Дж. Вершуерена, Д. Вундерліха, Т. ван Дейка, О. В. Падучевої, І. П. Сусова та ін.). Дослідження Г. П. Грайса, Дж. Ліча, Е. Гофмана ґрунтуються на теорії правил і конвенцій мовленнєвого спілкування. Проблеми, пов'язані з характером знань та інтерпретаційних потреб комунікантів розглядаються Л. Р. Безуглою, М. Л. Макаровою, І. М. Кобозевою та низкою інших вчених.

В працях І. С. Шевченко та її послідовників досліджені історичні лінгвопрагматичні процеси у низці типів мовленнєвих актів і дискурсів. Розуміння мовної прагматики як людського чинника в усіх формах прояву – мові, мовленні, комунікації, підсумовано у монографії Ф. С. Бацевича «Нариси з лінгвістичної прагматики».

Формулювання цілей статті... Мета статті полягає у характеристиці прагматичного контенту біблійного тексту, зокрема окресленні специфіки принципу теокретично-теологічного антропоцентризму, що накладає свій відбиток на розуміння іллокуції та перлокуції біблійного мовленнєвого акту, з'ясуванні ролі контексту мовленнєвої події в реалізації її прагматичної інтенції, виокремленні різних видів мовленнєвих актів в аналізованому біблійному тексті.

Матеріалом дослідження є текст англомовної версії книги Біблії «The Gospel according to Luke».

Виклад основного матеріалу... У сучасному науковому світі простежується посилений інтерес до Біблії – складного духовного феномену. З. Лановик зазначає, що дослідження біблійних текстів має місце в площинах широкого кола галузей, зокрема текстології, етнолінгвістики, лінгвостилістики, семантики, семіотики, герменевтики тощо [1, с. 44].

Значна кількість останніх наукових досліджень релігійних (біблійних) текстів виконана в руслі прагматики [2], підходу до вивчення мови, що враховує людський фактор у її функціонуванні. Саме цей чинник став визначальним у формуванні антропоцентризму сучасної науки загалом.

Проте, коли йдеться про сферу релігії, на думку А. М. Кроків, антропоцентризм у його традиційному, секулярному розумінні не може бути беззастережно прийнятим. На відміну від антропоцентризму, де людина виражає себе, свої погляди, оцінки, час і простір, у християнському світобаченні центром усього світу є не людина, а Бог [3, с. 160]. І. В. Бугаєва вважає, що теоцентрична парадигма визначає людину і мову як творіння Боже, і саме на цьому принципі мають вивчатись проблеми, що стосуються людини, її віри і мови: мови і культури, мови і мислення, мови і комунікації [4]. З огляду на це,

А. М. Крокіс зауважує, що тут доречно говорити про теоцентризм християнського світогляду, і, відповідно, про теоцентризм християнської комунікації [3, с. 160]. Аналізуючи проблему біблійного антропоцентризму, М. Ю. Чікарькова використовує термін «християнсько-теологічний антропоцентризм», той, що зумовлений біблійним поглядом на людину як на затьмарений гріхом образ Творця, якій належить відблиск його величі [5]. Як сказано в Посланні св. апостола Павла до Римлян: «і не стосуйтеся до віку цього, але перемініться відною вашим розумом, щоб пізнати вам, що то є воля Бога, – добро, приємність та досконалість» (Рим. 12:2).

За загальновідомим визначенням Ч. Моріса, прагматика вивчає відношення знака до інтерпретатора [6, с. 8]. Людський чинник, безперечно, має місце у релігійному (біблійному) спілкуванні. Проте біблійний текст неминуче спрямовує увагу людини на Бога як об'єкт пізнання. Щобільше, у ньому знаходимо такі слова: «усе Писання Богом натхнене...» (2 Тим 3:16), та «звіщали його (*пророче Слово Боже – вставка наша*) святі Божі мужі, проваджені Духом Святим» (2 Пет. 1:21). Тому, досліджуючи прагматику біблійного тексту, поруч із людським фактором потрібно враховувати й Божествений чинник.

Людський чинник у мовленні простежується через іллокуцію та перлокуцію як складників мовленневих актів. Під іллокуцією розуміємо вираження мовними засобами мети, завдань та інтенцій мовця, в контексті чого передбачається здійснення психологічного впливу (вольового, емоційного) на отримувача текста. Прагматична мета досягається через свідоме або несвідоме прийняття адресатом точки зору відправника. Важливо зауважити, що біблійний текст не передбачає маніпуляцію людською свідомістю і підсвідомістю, а підкорення людської волі суперечить християнському вченню. Функція цього твору полягає у тому, щоб забезпечити людину вічними та незмінними світоглядними засадами буття, залишаючи за нею право вибору. Щодо перлокуції як ефекту мовленнєвої діяльності, реакції адресата, то вчені визнають, що його неможливо спрогнозувати для кожної окремої людини [7, с. 36], щобільше, коли мова іде про біблійний текст.

Вивчаючи прагматику біблійного тексту, крім людського чинника, важливо враховувати весь контекст аналізованої мовленнєвої події. Контекст (від лат. *contextus* – поєднання, зв'язок) є семантико-граматичною й комунікативною єдністю певного текстового елемента (слова, висловлення, періоду) із текстовим і ситуативним оточенням як індикатором значення й функціональної ваги такого елемента [8, с. 517].

Поняття контексту актуалізується у широкому і вузькому значеннях. У вузькому значенні під контекстом розуміють особливості вживання слова поряд з іншими лексичними одиницями. У широкому значенні контекст тлумачать як різноманітні умови створення й функціонування тексту, зокрема історичних та соціокультурних передумов, що забезпечують процес його народження, сприймання та розуміння. Л. В. Завгородня називає контекстом і життєвий досвід, і знання про світ, і ті події, які визначають зміст тексту [9, с. 23]. На думку Ю. Лотмана, «текст взагалі не існує сам по собі, він обов'язково включається до якого-небудь (історично реального чи умовного) контексту», щобільше, саме позатекстове тло дає можливість сприймати його повніше, глибше [10, с. 213].

Поміж інших різновидів контексту виокремлюють також такі: контекст ситуації (охоплює учасників комунікації); контекст спілкування (середовище, час, особливості каналу комунікації); контекст культури (різні знання автора та читачів, що стосуються тексту); соціокультурний контекст (інформація, що пов'язана певними асоціативними зв'язками із змістом тексту, іншими текстами, подіями, фактами); зовнішній контекст (час, історичні, соціальні, політичні, культурні умови створення тексту); психологічний контекст (знання про автора тексту) [9, с. 25].

Н. Амосова виокремлювала позатекстову та текстову ситуацію, що впливають на реалізацію значення [11]. У своїй концепції контексту Г. Колшанський розрізняє мікроконтекст (сполуку й висловлення), макроконтекст (абзац) і текст залежно від поширення індикації мовної одиниці [12, с.65]. Макроконтекст у лінгвістиці тексту визначається як лексико-тематична сітка тексту, у межах якої розгортається певна тема (топік) на основі ключових слів [13]. Ототожнення контексту із ситуацією було закладено в працях Дж. Фьорса, який залучав до контексту і контекст ситуації, і вплив соціальної системи, і культуру [14].

Фонові знання, безперечно, допомагають глибше розуміти зміст тексту. Зокрема, Євангеліє від Луки було ймовірно написане між 58 і 65 рр. н.е. передусім для християн з язичників, «еллінізованого населення» Малої Азії (яке в основному було галльського походження), а метою автора було залучити до християнства освічених грецьких читачів на кшталт «високоповажного Теофіла», римського вельможі. Автор книги Лука, лікар, добре освічений грек, блискучий літературний майстер, писав вишуканою грецькою мовою. Лука власноруч описує причину написання Євангелії: *«For as much as many have taken in hand to set in order a narrative of those things which have*

been fulfilled among us, just as those who from the beginning were eyewitnesses and ministers of the word delivered them to us, it seemed good to me also, having had perfect understanding of all things from the very first, to write you ...that you may know the certainty of those things in which you were instructed [Lk.1: 1-4].

В греко-римському світі того часу панував широкий спектр філософій і релігій, такі як платонізм, епікурейство, стоїцизм, а також містеріальні релігії – культу Мітри, Ісиди, Діоніса, Кібели, тому автор, вірогідно, мав бути високоосвіченою людиною широкої культури [15, с. 102]. Більшість сучасних екзегетів називають Євангеліє від Луки «соціальним Євангелієм», де найкращим чином підкреслюються доброта Христа і вселенська місія християнства.

Як було зазначено вище, прагматичну інтенцію тексту вивчають на основі положень теорії мовної комунікації. Найменшою одиницею мовленнєвого спілкування називають мовленнєвий акт, який, за визначенням І. Шевченко, утілює мовленнєву взаємодію мовця і слухача для досягнення певних перлокутивних цілей [8, с. 56]. Залежно від іллокутивної мети американський вчений Дж. Сьорль класифікує мовленнєві акти на репрезентативи, директиви, комісиви, експреси ви та декларативи [16, с. 10].

Репрезентативи стосуються мовленнєвих дій, ознаками яких виступають істинність та несуперечливість змісту, зокрема, констатація фактів, твердження (типу істина – неправда), описи, судження [16, с. 10]. Цей тип мовленнєвого акту є найпоширенішим у англomовному тексті «The Gospel According to Luke», оскільки сам текст власне є розповіддю апостола Луки про події земного життя Ісуса Христа та Його промов-повчань до учнів та людей. Наприклад: *At sunset, the people brought to Jesus all who had various kinds of sickness, and laying his hands on each one, he healed them* [Luke 4: 40].

Директиви передбачають акти спонукання, наказу, прохання, поради, запрошення тощо. Цей вид мовленнєвих актів виявляємо переважно у зверненнях Ісуса до людей, зокрема *Love your enemies, do good to those who hate you, bless those who curse you, pray for those who mistreat you* [Luke 6: 27].

Інший вид мовленнєвих актів – комісиви, де мовець бере на себе обов'язок здійснити певний вчинок, виконати обов'язок, наприклад: *Do not judge, and you will not be judged. Do not condemn, and you will not be condemned. Forgive, and you will be forgiven* [Luke 6: 37].

Експресивами вважаються мовленнєві акти, які виражають емоційний, психологічний стан мовця: настроїв, співчуття, оцінку, вибачення тощо. В експресивному мовленнєвому акті виражається

емоція і оцінка почутого Ісусом: *When Jesus heard this, he was amazed at him, and turning to the crowd following him, he said, »I tell you, I have not found such great faith even in Israel.»* [Luke 7: 9].

Декларативи, які установлюють відповідність між пропозиційним змістом висловлення й реальністю, що регламентована соціальними конвенціями, почасти характерні для мови Ісуса, зокрема: *For where your treasure is, there your heart will be also* [Luke 12: 54].

Біблійний дискурс (текст) регулюється також конкретними стратегіями. Беручи за основу типологію комунікативних стратегій, яка ґрунтується на групах мовленнєвих актів, об'єднаних схожими комунікативними функціями, в межах біблійних текстів ми виокремлюємо інформативно-комунікативну стратегію, основне завдання якої полягає в поданні та отриманні інформації. Нарівні мовленнєвих актів вона реалізується за допомогою переважно репрезентативів, які виражають істинність і несуперечливість. Регулятивно-спонукальна комунікативна стратегія, яка спонукає адресата до виконання дії, реалізується за допомогою директивів та комісивів, а емоційно-впливова стратегія – за допомогою експресивів.

Прагматичний ефект аналізованого Євангеліє полягає у тому, щоб навчити людину жити відповідно до волі Творця: навернути грішника, прощати кривду винуватцям, навчити нерозумного, порадити тому, хто сумнівається, потішити сумного, терпеливо зносити кривду, нагодувати голодного, напоїти спраглого, вдягнути роздягнутого, прийняти в дім подорожнього, відвідати хворого, відвідати ув'язненого.

Висновки та перспективи подальших досліджень... Отже, прагматичний ефект біблійного тексту ґрунтується на принципі християнсько-теологічного антропоцентризму, що передбачає синтез людського чинника з Божественним. Специфіка іллокуції та перлокуції в біблійному тексті полягає у відсутності маніпуляції свідомістю або волею адресата з боку автора. Прагматика біблійного тексту реалізується через урахування усього контексту мовленнєвої події, в його вузькому та широкому розумінні. З-поміж усіх видів аналізованих мовленнєвих актів, репрезентативи та комісиви є домінантними.

Перспективою подальших досліджень вбачаємо у вивченні прагматистичних характеристик біблійних притч.

Список використаних джерел і літератури:

1. Лановик З. Б. Біблійна герменевтика: становлення, методологія (символіко-алегоричний аспект літературознавчого дискурсу) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.01.06. Київ, 2006. 36 с.
2. Ушаков В. В. Реализация прагматической функции просодии в английских проповедях: автореф. дис. докт. филол. наук: спец. 10.02.04 Германские языки. Москва: Наука, 2009. 18 с.

3. Крокіс А. М. Прагматика релігійних текстів. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Сер. 9: Сучасні тенденції розвитку мов. 2013. Вип. 10. С. 159–164.

4. Бугаева И. В. Религиозная коммуникация. URL: <http://www.portal-slovo.ru/philology/39040.ph>

5. Чікарькова М. Ю. Біблійний антропоцентризм та концепція володарювання людини в світі. URL: <http://www.portal-slovo.ru/philology/39040.ph>

6. Артюнова Н. Д., Падучева Е. В. Истоки, проблемы и категории прагматики. *Новое в зарубежной лингвистике*. 1985. Вып. 16. С. 8–42.

7. Бульгина Т. В. О границах и содержании прагматики. *Известия АН СССР. Серия литературы и языка*. 1981. Т. 40. № 4. С. 333–342.

8. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации. Киев: ЦУЛ, Фитосоцицентр, 2002. 259 с.

9. Завгородня Л. В. Текстознавство : навчально-методичні рекомендації до курсу. Черкаси: Брама-Україна, 2009. 84 с.

10. Лотман Ю. Семиосфера: культура и взрыв. *Статьи. Исследования. Заметки*. Санкт-Петербург : Искусство, 2000. 704 с.

11. Амосова Н. Н. Основы английской фразеологии. Ленинград., 1963. 235 с.

12. Колшанский Г. В. Контекстная семантика. Москва: Либроком, 1980. 365 с.

13. Арнольд И. В. Лексико-семантическое поле в языке и тематическая сетка текста. *Текст как объект комплексного исследования*. Ленинград: ЛГПИ им. А. И. Герцена, 1984. С. 3–11.

14. Slama-Cazacu T. Langage et contexte. S-Gravenhage: Mouton, 1961. 251p.

15. Мецгер Б.М. Новый Завет. Контекст, формирование, содержание. Москва: Библиейско-богословский институт св. апостола Андрея, 2006. 360 с.

16. Searle J. A. A classification of illocutionary acts. *Language in Society*. London: Cambridge University Press. 1976. № 5. P. 1–23.

17. Holy Bible. New King James Version. Nashville: Thomas Nelson Publishers, 1982. 834 p.

References:

1. Lanovyk Z. B. Biblijna germeneytyka: stanovlennya, metodologiya (symvoliko-alegorychnyj aspekt literaturoznavchogo dyskursu) : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya dokt. filol. nauk : specz. 10.01.06. NAN Ukrayiny. In-t l-ry im. T.G. Shevchenka, 2006. 36 s.

2. Ushakov V. V. Realizacyya pragmatycheskoj funkcyi prosodyi v anglijskix propovedyax: avtoref. dis. dokt. filol. nauk: specz. 10.02.04 Germanskyye yazyky. M.: Nauka, 2009. 18 s.

3. Krokis A. M. Pragmatyka religijnykh tekstiv. *Naukovyj chasopys Natsionalnogo pedagogichnogo universytetu imeni M. P. Dragomanova*. Seriya 9 : Suchasni tendentsiyi rozvytku mov. 2013. Vyp. 10. S. 159 – 164.

4. Bugaeva Y. V. Religioznaya kommunikacyya [Elektronnyj resurs]. Rezhym dostupu: <http://www.portal-slovo.ru/philology/39040.ph>

5. Chikarkova M. Yu. Biblijni antropocentryzm ta kontseptsiya volodaryuvannya lyudyny v sviti. [Elektronnyj resurs]. Rezhym dostupu: <http://www.portal-slovo.ru/philology/39040.ph>
6. Arutyunova N. D., Paducheva E. V. Istoki, problemy y kategorii pragmatiki. Novoe v zarubezhnoj lingvisiyke. 1985. Vyp. 16. S. 8–42.
7. Bulygina T. V. O graniczax i sodержanii pragmatiki. Izvestiya AN SSSR. Seriya literatury i yazyki. 1981. T. 40. № 4. S. 333–342.
8. Selivanova E. A. Osnovy lingvisticheskoj teorii teksta i kommunikaczij . K.: CzUL, Fyotosotsyotsentr, 2002. 259 s.
9. Zavgorodnya L. V. Tekstoznavstvo : navchalno-metodychni rekomendatsiyi do kursu. Cherkasy : Brama-Ukrayina, 2009. 84 s.
10. Lotman Yu. Semiosfera : kultura i vzryv. Stati. Issledovaniya. Zametki. Sankt-Peterburg: Yskusstvo, 2000. 704 s.
11. Amosova N. N. Osnovy anglyjskoj frazeology. L., 1963. 235 s.
12. Kolshanskyj G. V. Kontekstnaya semantika. M.: Lybrokom, 1980. 365 s.
13. Arnold Y. V. Leksyko-semanticheskoe pole v yazyke i tematicheskaya setka teksta. Tekst kak obekt kompleksnogo issledovaniya. L.: LGPY im. A. Y. Gertsena, 1984. S. 3–11.
14. Slama-Cazacu T. Langage et contexte. S-Gravenhage: Mouton, 1961. 251p.
15. Meczger B. M. Novyj Zavet. Kontekst, formirovanie, sodержanie. M.: Byblejskogoboslovskij instytut sv. apostola Andrey, 2006. 360 s.
16. Searle J. A. A classification of illocutionary acts. Language in Society. London: Cambridge University Press, 1976. № 5. P. 1–23.
17. Holy Bible. New King James Version. – Nashville : Thomas Nelson Publishers, 1982. 834 p.

Summary

Liudmyla Zakrenytska *Pragmatic Content of the Biblical Text*

The article deals with the specificity of the Biblical text pragmatics allowing for the difference between the anthropocentrism and theocentrism of the Christian outlook, also the content of the concept of Christian theological anthropocentrism is outlined. The reception of pragmatics of the biblical text is based on the interaction of the human factor with the Divine one. It has been found that components of speech acts illocution and perlocution in the Bible test are not aimed at subjugation of human will and void of any sign of manipulation.

The pragmatics of biblical text is revealed through the context of the analyzed speech event. The typology of contexts is analyzed, the macrocontext and the context of situation are emphasized as the prerogative of pragmatics. On the material of the English version of the book «The Gospel of Luke» different speech acts are singled out and analyzed, and as a result their dominant species are recognized to be representatives, directives and commissives.

Key words: *pragmatics, biblical text, Christian theological anthropocentrism, illocution, perlocution, context of the situation, macrocontext, speech act.*

Дата надходження статті: «11» жовтня 2018 р.

Дата прийняття до друку: «26» жовтня 2018 р.